

en bronnen en is aantrekkelijk geschreven en van een fraaie lay-out voorzien. Het stelt zo een ook wetenschappelijk valide monument op voor de familie en onderneming Van Gelderen in de context van de Twents-Enschedese economische en sociale geschiedenis.

A. C. A. M. Bots

J. N. A. Groenendijk, *De 'heeren' van Zaltbommel. Sociëteit 'De Verdraagzaamheid' te Zaltbommel 1803-2003* (Zaltbommel: Uitgeverij Aprilis, 2003, 279 blz., €22,75, ISBN 90 5994 002 4).

J. N. A. Groenendijk publiceerde reeds diverse malen over de geschiedenis van de Bommelerwaard. De auteur is lid van de sociëteit 'De Verdraagzaamheid' in Zaltbommel en bij het 200-jarig bestaan gaf het bestuur hem opdracht een geschiedschrijving van de sociëteit te vervaardigen. De tekst heeft een grotendeels chronologische ordening, er zijn 14 bijlagen en een literatuurlijst. Een notenapparaat ontbreekt.

Vanaf 1787 bestonden er in Zaltbommel sociëteiten en Groenendijk gaat uitgebreid op deze voorgangers in. Bij de beschrijving van de beginperiode van de huidige sociëteit baseert de auteur vrijwel alles op krantenartikelen uit 1934. Het is niet duidelijk op welke bron het oprichtingsjaar 1803 is gebaseerd. Het archief van de sociëteit is vanaf 1877 gedeeltelijk bewaard gebleven. Sinds 1871 heeft de sociëteit een eigen pand in het stadscentrum, met een mooi uitzicht over de rivier. Op de begane grond is een voor iedereen toegankelijk café-restaurant en op de eerste verdieping is de sociëteitsruimte. De sociëteit is huisbaas; de horecafunctie werd altijd uitbesteed. Tot in de jaren zeventig van de twintigste eeuw was in het gebouw tevens de woning van de horeca-exploitant. De sociëteit had een informele, sociale functie voor de bovenste maatschap-pelijke laag van Zaltbommel. De leden waren bestuurder, fabrikant, leraar of ze hadden een vrij beroep zoals notaris. De sociëteit was in beginsel iedere avond en op zondag geopend. De leden konden er praten, drinken, kaarten, biljarten en op een leestafel waren kranten en tijdschriften beschikbaar. Aardig is het titeloverzicht over de jaren 1885 en 1906.

Al in de negentiende eeuw werd geklaagd over de lage opkomst bij vergaderingen en sociëteitsavonden. Na de Tweede Wereldoorlog namen de activiteiten verder af en beperkten zich grotendeels tot een wekelijkse avond. Daarnaast waren er soms lezingen, bezoeken aan andere sociëteiten en nieuwjaarsborrels. In de jaren zeventig werd het sociëteitsleven zo gering, dat een opheffing net kon worden voorkomen. Er kwam bovendien concurrentie van 'serviceclubs' zoals Rotary en Kiwanis. Er wordt overigens nauwelijks ingegaan op deze serviceclubs en hun verhouding tot de sociëteit.

Anno 2003 heeft de sociëteit een record aantal van 80 leden. Op de wekelijkse avond komen gemiddeld 15 bezoekers. Nog steeds kunnen alleen mannen — na ballotage — lid worden. Een overzicht van de beroepen en sociale achtergrond van de huidige leden ontbreekt evenals een systematische analyse hiervan door de jaren heen. Verder zou een vergelijking met andere sociëteiten in Nederland van belang zijn geweest. Maar dit laatste zou waarschijnlijk te breed zijn geworden binnen de opzet van een verenigingsgeschiedenis.

Aan de sociëteit en haar leden tijdens de oorlogsperiode had meer aandacht gegeven kunnen worden. Volgens de auteur waren er nauwelijks activiteiten. Toch waren er tijdens de hele oorlog vergaderingen en er wordt vermeld dat in het najaar van 1940 in de sociëteit twee avonden per week inlichtingen te krijgen waren over het lidmaatschap van de Nederlandse Unie.

Het lijkt alsof de auteur ingaat op ieder detail uit de bewaarde correspondentie en notulen. Veel aandacht is er voor problemen rond de horeca-exploitatie, verbouwingen, vernieuwingen in het interieur en veranderingen in de omgeving van het pand. De groepsindeling van de biljartcompetitie in 1988 wordt vermeld. Flauwe anekdotes worden opgedist en er wordt uitgebreid over de stadsgeschiedenis.

Zo gedetailleerd als de tekst is, zo kwistig is ook gestrooid met illustraties, hoewel er van het sociëteitsleven zelf nauwelijks foto's zijn. Volgens de auteur was dit typerend voor het besloten karakter van de sociëteit. Ook zijn er nauwelijks foto's van exploitanten en personeel. Wel zijn er een groot aantal portretfoto's van sociëteitsleden, afbeeldingen van het sociëteitsgebouw en omgeving en stadsbeelden van Zaltbommel. Tenslotte zijn er veel krantenadvertenties en -berichten gereproduceerd; zoals een gemeentelijke aankondiging met de vermelding van plekken, — waaronder dus de sociëteit — waar reddingshaken worden opgehangen.

De 'heeren' van Zaltbommel kan beschouwd worden als een egodocument van een vereniging. Door de vele details en uitweidingen is het niet prettig leesbaar. Het boek is eenzijdig, veel relevante zaken komen niet of erg beperkt aan bod.

Mark van Deursen

P. Korenhof, ed., *De Koninklijke Schouwburg (1804-2004). Een kleine Haagse cultuurgeschiedenis* (Zutphen: Walburg pers, 2004, 272 blz., €31,95, ISBN 90 5730 273 X).

Dit prachtige boekwerk is verschenen naar aanleiding van de tweehonderdste verjaardag van de Koninklijke Schouwburg in Den Haag. De auteurs hebben allemaal op een of andere manier een persoonlijke band met de Koninklijke Schouwburg, als directeur, theatermaker, theaterhistoricus of toneelrecensent. Het rijk geïllustreerde boek bestaat uit hoofdstukken die thematisch van aard zijn en in chronologische volgorde aan de lezer worden gepresenteerd. De thema's die in het boek worden behandeld, zijn divers van aard. Allereerst wordt het ontstaan van het koninklijke aspect van de Haagse Schouwburg behandeld, gevolgd door een beschrijving van het Haagse theaterleven en toneellocaties van de Middeleeuwen tot de Franse tijd. Dan worden de Hollandse Schouwburg in de periode 1804-1876 en het Théâtre Français in de periode 1804-1919 beschreven, gevolgd door de periode rond 1900 en de geboorte van de Haagse stijl. In 'Genode en ongenode gasten' (174-206) komen de artiesten uitgebreid aan de orde en in het hoofdstuk daarop wordt het geheim van de Haagse stijl onthuld. In het afsluitende thematische hoofdstuk 'Naar een Dame gooi je niet met tomaten' (222-246) wordt de geschiedenis vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw tot heden behandeld. Tussen de thematische hoofdstukken komen acht kleine hoofdstukken aan bod die handelen over de geschiedenis van het gebouw van de Koninklijke Schouwburg. Het hele boek is goed gedocumenteerd met authentieke foto's, illustraties, plattegronden, een uitgebreid notenapparaat, bibliografie en register.

De Koninklijke Schouwburg heeft net als elk gebouw zijn historie. Hij werd in 1766 gebouwd om te dienen als het elegante stadspaleisje van prinses Caroline van Oranje Nassau, dochter van stadhouder Willem IV, en haar echtgenoot prins Karel van Nassau-Weilburg. Dit project werd echter nooit voltooid omdat prinses Caroline en haar man voortijdig terugkeerden naar hun Duitse landgoederen. Het paleis werd nooit in gebruik genomen, het raakte in verval en viel uiteindelijk toe aan de staat. Het had echter geen duidelijke bestemming, totdat het in 1802 werd verhuurd aan een comité van aanzienlijke burgers, die het lieten ombouwen tot een schouwburg die de residentie waardig was. In 1804 werd de toenmalige Haagse Schouwburg in gebruik genomen.